

ՍՈՒՐԵՆ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Բանասիրական գիտ. դոկտոր

ՉԱՐԵՓԻՆ ԱՌԱՋԻՆԸ՝ ԱՆՋՐՊԵՏ ԵՐԿՆԱՅԱՍ ԲԱՐՁՈՒՆՔԻ ՈՒ ԵՐԿՐԻ ՄԻՋԵԻ

«Հոն, ուր սէր կայ, հազար հմարտ կայ»:

ՆՈՒՑ ԵԿԱԾ ԵՒ ՄԵՐ ՄԷՋ ԱՄՐԱԳՐՈՒԱԾ ԴԱՍԿԱԳՈՒԹԻՒՆ Է, ԹԷ ՄԱՐԴՈՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ԻՐ ԱՆԳԵԱԼՆ Է, ՍԱԿԱՅՆ ԱՅԴ ԱՐԺԷՔՐ ԽՈՐՐ ԻՄԱՍՏԱՆՈՐՈՒՄ ՍՏԱՆՈՒՄ Է ՀՈԳՈՒ ԼԻՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲՈՎ, ԻՆՀԱՅԱ ԵՐԲ ԾԱՌՆ ԵՍ ԴԱՏՈՒՄ՝ ՆՐԱ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՐ, ԱՅՂ ՈՂ ԹԷ ՄԱՐԻՔՐ ԱՐԱՐԳԵԼՈՒ ԴԱՄԱՐ: ՄԵՐ ԿԱՐԺԻՔՈՎ՝ ԱՅՆ ԴՐԱՂԱԼԻ ԶԵԱԿԵՐԱԿԵԼ ՈՒ ԹԵՐԵԱՍ ՄԵՐ ԱՅՍՕՐՈՒԱՅ ԴԱՄԱՐ ԻՐԵԵԼ ԿԵԱՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՂԵՐՄ ԸՆԴԼԱՅՆԵԼ Է ԳԱՐԵՓԻՆ Ա. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ ՍՐԲԱԳՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՐ, ՈՐԻ ԴԱՄԱՐ ԱՆԳԵԱԼՐ ՄԻԱՅՆ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԷ. ԸՆՄՐԵԱԼՆԵՐԻ ԴԱՄԱՐ ՎԵՐԱՊԱԴՈՒԱԾ Է ԲՆՈՒԹԱԳՐՄԱՆ ՈՒՐԻՂ ԿԱՐԳ՝ «ԱՆԳԵԱԼՐ, ԵՐԲ ԼԵՑՈՒՄ Է, ԱՌԻՄ, ԱՆԵԼԱՅԻՄ ԽԱՄԱՐ ՂԱՌՆՈՒՄ Է ՄԵԾ ՈՒԺԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ»¹:

Իսկապէս, մեր առօրեայ խճողումների տակ կծկուած եզրոյթներում «ուժականութիւնը» կարող ենք մեկնել իբրեւ ներթաքոյց էներգիա: Գարեգին Ա. Սարգիսեանը մեր այն հազուագիւտ հայրապետներից է, որոնք իրենց ներքին հզօր ուժականութիւնը սփռեցին լայն զանգուածների վրայ՝ մեծից փոքր, հանճարից մինչեւ պարզ մահկանացու: Այդ ուժականութիւնն է անջրպետը, տիեզերաց խորախորհուրդ միջանցք-ճանապարհը երկնահաս բարձունքից, ուր հիմա ինքն է՝ Աստուծոյ ճշմարտութիւնից մինչեւ երկրի խորքերը՝ անկրկնելի ծննդավայր Քէսապից մինչեւ Պէյրութ ու Երեւան, եւ ոչ միայն:

Քսան տարի է անցել նրա մահից: Նրան բաժին հասաւ ծանրագոյն հիւանդութիւնը, սակայն երբեք չհաշտուեց, որովհետեւ գիտէր, որ մենք իր ուժականութիւնը անպայմանօրէն որսալու ենք՝ եւ գուցէ աւելի խորքային ճանաչումով, առանց առարկայացումի, մահից յետոյ: Եւ այդպէս էլ կայ. այսօր այն հաղորդւում է առաւել ուժգնութեամբ,

¹ ԳԱՐԵՓԻՆ Ա., Հայրենիքը պատկերն է հայութեան, գիրք Ա., Քարոզներ, Ս. էջմիածին, 2000, էջ 19:

ասել է թէ՛ անսակարկ հմայքով նա մնում է առինքնող ուսուցչապետ սերունդների համար:

Գարեգին Ա. Սարգիսեանի խօսքն ու գիրն իրարից երբեք չտարանջատուեցին՝ մեզ առիթ ընծայելով մօտենալու նրա «հոգեմտաւոր» բարձրագոյն դարպասներին, ապրած կեանքի փորձառութիւնից վերհանելու մեկնութեամբ, իմացական ըմբռնումով եւ հայեացքով Աստուծոյ հնաւանդ ու նորոգ պատկերը, մարդու մարդեղութեան նոր սահմանը եւ, վերջապէս, հայրենիքին մեր ամէնօրեայ նուիրումի ճանապարհը: Ահա այն երեք հիմնարկէքները, որոնք ապահովեցին նրա ծառայութեան կերպը երկրիս վրայ:

Իսկապէս, անցած քսան տարիները գալիս են հաստատելու, որ երջանկայիշատակ Վեհափառ Հայրապետը մնում է բացառիկ դէմք ընդհանրացման իր բարձր ներուժով, մնում է խորաթափանց՝ գիտնական-աստուածաբանի, փիլիսոփայի, հոգեւոր մտքի կազմակերպչի, իր խօսքի ուժը խորապէս գիտակցած ու վերհանած գործչի յետագծով հայոց իմաստուն հայրապետների դարաւոր տողանցք-համապատկերում:

Ու երբեմն մենք իրաւունք պիտի վերապահենք մեզ հարցում ուղղելու առ Երկնաւորն՝ անլուծելի թուացող թնջուկ գոյավիճակների առնչութեամբ: Այդ ինչպէ՛ս է որ խլացած Բեթհովէնը 1824 թուականին Վիեննայում կանգնում է խմբավարական վահանակի առջեւ՝ իր 9-րդ համանուագը՝ ամենափոթորկալիցը, առաջին անգամ ղեկավարելու, երբ բոլորովին չէր լսում հնչիւնները: Եւ դա իր յաղթական կերպն էր մահուան դէմ: Ու դրա կողքին անմիջապէս նոր հարցումը՝ այդ ինչպէ՛ս է որ Գարեգին Ա. Սարգիսեանը, որի ձայնը գերիշխում ու առաջնորդում էր մարդկանց, ուղղորդում էր զանգուածների մտքերն ու յոյզերը, զրկուեց խօսքի հմայքի առարկայական գէնքից: Ձայնը փոխարինուեց գրչով, փոխարինուեցն էլ պայմանական է. բազում գրքերի հեղինակ էր, ուրեմն՝ ժամանակի մէջ վերագտել էր իր ժողովրդի, դարաբաղեան ճակատում յաղթած, մէջք շտկած ժողովրդի հետ երկխօսելու բանաձեւը՝ հակառակ անագորոյն հիւանդութեան:

Այսօր մեր հոգեմտաւոր աշխարհում Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը յայտնւում է իբրեւ հոգեւորական՝ բառի փիլիսոփայական խորհրդով: Եթէ խօսում ենք մտածողութեան հաւաքական ուժականութեան մասին, ապա պէտք է ընդգծել, որ դա միայն նկարագրութիւն չէ, այլ ազգային մտածողութեան նոր սահմանագիծ, որին հասնում է ինքը՝ հոգեւոր արժէքների

հովուապետական ընթացքում ստացած խիզախ ձեռնարկների ընդմեջէն: Նրա գրքերի վերնագրերն արդէն ուսանելի են, ենթախորքով՝ խորախորհուրդ, նշանառութեամբ եւ հարցադրումով թիրախային: Այդպէս, 1990-ականների սկզբին մենք նորովի սկսեցինք հասկանալ, որ «Հայաստանեայց Եկեղեցին իր ծառայական կերպին մէջ» ունի յաղթանակողի կերպագիծը, իսկ նման հասողութիւնը նորութիւն չէր միթէ: Ղարաբաղեան պատերազմի յաղթանակի առաջին իսկ տարին Անթիլիասում լոյս տեսաւ «Հայաստանեայց Եկեղեցին իր ծառայական կերպին մէջ» աշխատութիւնը (1994): Պատմութիւնն է մեզ յուշում. մեր խօսքն աւելի յաղթանակող է եղել, քան մեր զէնքը, իսկ հիմա զէնքն ու խօսքը փայլատակել են միասնաբար:

«ԽՈՐԻՔԷԼ ԵՒ ՄԱՆԷԼ» գիրքը, որը Ս. Էջմիածնում վերատպուեց 1995-ին, չէր վերաբերում միայն ուսուցչապետի՝ Անթիլիասի Դպրեվանքի մասին խորհրին ու հայեացքներին: Մեզ համար Գարեգին Ա. Հայրապետը թէ՛ Անթիլիասում, թէ՛ Ս. Էջմիածնում վեր յառած սրբատաշ քարաշէն ինստիտուտ է: Մենք այսօր եւս շարունակում ենք համախմբուել այդ վեհաշուք հաստատութեան, ասել է թէ՛ մարդու մտածումների դարպասների՝ տիեզերական խորհրդի առջեւ: Գուցէ եւ չենք համարձակուել մտնել, իսկ նա երկընկեց զօրութեամբ մեզ հրմշտում-յուշում է՝ իրեն խորքով ճանաչելու ուղիղ ճանապարհն է սա, միայն թերեւս համարձակուել է պէտք, «ԽՈՐԻՔԷԼ ԵՒ ՄԱՆԷԼ», եւ կը կարողանաս «ծանել զՖեզ» գարեգինեան իմաստնութեամբ, իրենով ճանաչել իր բացած հոգեմտաւոր գունարձակ աշխարհը. ահա՛ միտք բանին:

Մենք պատիւ ենք ունեցել լինելու նրա իմացական հունդերի աշակերտը մեր կեանքի համալսարանների շրջափակից ներս: Լաւ յիշում ենք նրա կաթողիկոսական առաջին հաստատուն քայլերը Ս. Էջմիածնում 1990-ականների կէսերին: Համարձակուել էինք նրան յուշել այցելելու մանկավարժական համալսարան՝ շփուելու մանկավարժների եւ վաղուայ ուսուցիչների, խելամիտ ու պայծառ երիտասարդութեան հետ, որը կարօտ էր հոգեւոր խօսքի սլացքին: Սկզբից տատամսում էր. ճիշտ կը լինի արդեօք. չէ՞ որ դեռ չի եղել ՀՀ ԳԱԱ-ում, ԵՊՀ-ում: Վեհափառ Տէրը, որ լիբանանեան քաղաքացիական պատերազմի թոհուբոհում միշտ ուշադրութեան կենտրոնում էր պահում հայրենասիրութեան շարունակական ձեւաւորման պահանջը, խորութեամբ որսաց ուսուցչի եւ դաստիարակութեան նոր ժամանակի բաղադրիչը, ուրեմն՝ պարտաւոր էր նաեւ այդ օրերին կարեւորել դեռ 1970-ական թթ. իր խորաթափանց կարգախօսներից գլխաւորը՝ «Հայ մարդը՝ հայ գիրքին դիմաց» (1981 թ.), այսինքն՝ վաղուայ ուսուցչին տեսնել

ազգային գրական լի առջև՝ ժամանակի բոլոր հրապույր-գայթակղութիւններին ձերբազատ: Մեր համալսարանական կեանքում Վեհափառ Հայրապետի շլացուցիչ խօսքը միայն անհրաժեշտութիւն չէր, ուղղորդող էր, հասցէ-աւորուած, նաեւ՝ փոխակերպիչ: Այն դարձաւ փրկութեան ձեռք՝ մեկնուած աշխարհիկ որոգայթներում անճրկած ուսանողին: Այո՛, նա սկսում էր վաղուայ ուսուցչի անաղարտ տիպարի նորոգութեան գործից, քանի որ, որպէս ազգիս ուսուցչապետ, լծակից էր խրիմեան Հայրիկին:

Եւ նա առաջինը եկաւ մանկավարժական համալսարան: Աւանդույթ բերեց դրանով, որը հրաշալիօրէն շարունակեց նրա յաջորդը՝ Գարեգին Բ. Ներսիսեանը, որը ջերմ եւ անմիջական հանդիպումներ ունեցաւ երիտասարդութեան, դասախօսների հետ: Բոլորն են յիշում՝ տարիներ առաջ մանկավարժական համալսարանի շրջանաւարտներից լաւագոյնները հենց Գարեգին Բ. Հայրապետի ձեռքից ստացան իրենց ւարձատրական եւ մագիստրոսական վկայագրերը:

Մէկ հանգամանք եւս. Գարեգին Բ. Հայրապետը լուրջ ուշադրութիւն է դարձնում սփիւռքահայ ուսուցիչների վերապատրաստութեան այն ընթացքին, որը նախաձեռնել է մանկավարժական համալսարանը դեռ 2000 թուականից: Եւ մենք դա ասում ենք սիրով ու երախտագիտութեամբ: Տարիներ շարունակ վերապատրաստուող սփիւռքահայ ուսուցիչները հանգրուանել են Մայրավանքի հիւրընկալ յարկից ներս եւ միշտ զգացել Վեհափառ Տիրոջ հոգածութիւնը:

Երկու կաթողիկոսների շնորհիւ Հայոց Եկեղեցին վերադառնում էր կրթութեան ակունքների իր հին առաքելութեանը: Ուսանողի, շրջանաւարտի սեղանին, մտքի նկանակի խոր ամսէին նրանք դրել եւ դնում են Գրիգոր Նարեկացու տպաւորիչ բնութագրումով՝ «սպեղանի՛ գօրաւոր»² խօսքի ու ներշնչանքի գնահատութեան լիութիւնը:

Այստեղից են ածանցւում կրթութեան առաքելութեան միւս բոլոր խնդիրները: Հնուց ի վեր եկող փորձառութիւնից է Գարեգին Ա. Հայրապետը ձեւակերպել իր գլխաւոր եզրաչանգումը: Ժողովուրդների մեծ ընտանիք մտած իր ժողովրդի գերագոյն խնդիրը դիտում էր բարոյական նորոգութիւնը: 1990-ական թթ. պատմութեան բերկրանքն ու շնորհն էր սա, որ ստանձնել էր նա՝ իբրեւ պարզ, բայց խորունկ, մեսրոպաշունչ բառով՝ շնորհալի վարդապետ:

² ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հոգեմտաւոր ճառագայթումներ, Ս. էջմիածին, 1997, էջ 548: Նարեկացու իսկ «թելադրութեամբ» Վեհափառ Հայրապետը հայ գիրքը համարում է հենց այդպիսին եւ նուիրում առանձին գնահատութիւն:

Առաջին հերթին նա այն տեսնում էր իր իմաստնացած հայեացքը ժողովրդի մէջ սփռելու, Հայաստանի ժողովրդին ճանաչելի դառնալու առաքելութեան մէջ: Եւ այստեղ մենք նրա խոր փիլիսոփայական խորհրդի մէջ որսում ենք «Նս յաղթեցի աշխարհին» մեկնակէտի զօրութիւնը, որտեղ քով քովի էին Յարութիւնն ու հայութիւնը՝ քրիստոնէական ընդհանրական ըմբռնումով:

Այս զօրութեամբ ծնունդ առան նրա գրքերը՝ «Հրաշք Տաթևի Թափօր լեռան լանջերուն» (1989 թ.), այսինքն՝ պայծառակերպութեան ազգային սահմանի վերարժեւորումը, որտեղ դու ինքդ պարտաւոր ես վերագտնել Յիսուսի եւ նրա հետ լեռ ելած երեք աշակերտներին՝ Պետրոսի, Յակոբի եւ Յովհաննէսի այլաբանական հաւաքական իմաստները, «Խոր Վիրապ՝ խորին խորհուրդ» (1994 թ.), որը նշանակում է Անհունին, աստուածայինի ակունքներին ու խորքերին ընդհուպ մերձենալու ազգային շնորհը, «Հող, մարդ եւ գիր» (1983 թ.), գիրք, որը բացայայտում է հեղինակի երեք սրբութիւն-ծառայութիւնները՝ երկիրը, ուր իջել է գործելու, մարդը՝ աստուածակեդրոն ենթակայութիւնը, եւ գիրը՝ գիտական թռիչքը, որն առանձնացնում է նրան շնորհի առումով:

Հոգեհատնումն է սա Գարեգին Ա. Սարգիսեանի, երկրի մէջ նուիրաբերած շունչն ու ստեղծագործական մնայուն տարերքը: Կարելի է ասել, թէ դա բնախօսական երեւոյթ է, նրա աշխատութիւնները առ հասարակ բնութագրող հանգամանք, սակայն մենք առանձնացրել ենք նաեւ նրա հայեացքի գեղարուեստական բարձր զգացողութիւնը՝ որպէս գրչի ոճաւորում, ուր զգացապաշտ խորհրդածութիւնները նրան դարձնում են ժողովրդի հետ բարձր հոգեւոր երկխօսութեան նստած ուխտագնաց: Անհնար է չգերուել Վեհափառ Տիրոջ գեղարուեստական պատկերի հմայիչ խաղով, ուր նա եւ բանաստեղծ է, եւ մտածող:

Գիտական ու ծառայական թռիչքից աւելին, նա ամփոփում է երկիրը, ուր իջել է գործելու: Բերենք մէկ-երկու օրինակ: Ահա նա՝ հոգեւոր առաջնորդը Ս. Գրիգոր Տաթևացու գերեզմանին մօտենալիս. ինչո՞վ բանաստեղծ չէ նրա ալեծուփ հոգին. «Լացը գետ դարձաւ հոգիս մէջ, եւ գետը ոռոգեց խոպանացեալ անդաստանները սրտիս»³: Կամ մէկ ուրիշը. երբ Խոր Վիրապից Արարատեան բարձունքը տեսնել չի կարողանում, պատճառը բացատրում է հոգեւոր, առ երեւոյթ՝ ոչ բնական ընկալումով. «Ամպերը շատ են սիրահարած անոր. թոյլ չեն տար, որ երկիմֆին հետ անոր համբոյրին

³ ԳԱՐԵԳՐԵ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հոգեմտաւոր ճառագայթումներ, էջ 105:

խորհուրդը խանգարուի»⁴։ Եւս մէկ պատկեր, որ մատնում է հեղինակի բանաստեղծական հզօր նկարագիրը. «Հայոց եկեղեցին իր ծառայական կերպին մէջ» աշխատանքում երկնքի ու երկրի հինաւուրց յարաբերակցութիւնը հնարաւորութիւն է տուել գեղարուեստական այլաբանութեան արտառոց փաստի արձանագրման։ Եկեղեցական արուեստի նշանակութեան մասին խօսելիս բանաստեղծ-աստուածաբանը մատնանշում է, թէ այն «...օրերից վեր [է] մնում, օրերի մէջ լինելով հանդերձ, այնպէս ինչպէս գագաթը լեւան, որ երկրի վրայ կանգնելով հանդերձ՝ երկմփի պաստառից է կախում»⁵։

Հայրենիքը եւ քրիստոնեայ հայը նրա համար ամէնից վեր հասկացութիւններ էին։ Անգամ թոյլ էր տուել շրջելու Շէքսպիրի խօսքերը եւ նախնական այն միտքը, թէ՛ «հոն, ուր կամֆ կայ, հոն անպայման հմարֆ կայ»⁶. Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցում 1998-ին քարոզի մէջ նա խօսքը վերաձեւում է այսպէս՝ «Հոն, ուր սէր կայ, հազար հմարֆ կայ»⁷, եթէ այդ սէրն ուղղուած է առ Աստուած, առ հայրենիք։

Այստեղից փորձում ենք երեւան հանել երջանկայիշատակ Հայրապետի գլխաւոր ծառայութիւնը. յայտնի է, որ առաքեալների միջեւ վէճ կար, թէ ով է իրենց մէջ ամէնից մեծը։ Ղուկասի Աւետարանում խնդիրն աւելի սուր էր՝ «հակառակութիւն ի մէջ նոցա»։ Յիսուս, կարդալով նրանց մտքերը, միանգամից բերել էր հարցադրումի ողջ սնանկութիւնը. «Ո՞վ է մեծը. արթոնի վրայ բազմողը, թէ՞ սպասաւորը»։ Եւ պատասխանն իր հարցումին՝ «Ես ձեր մէջն եմ իբրեւ սպասաւոր եւ ծառայ»⁸։ Երջանկայիշատակ Հայրապետը գրում է. «Ի՞նչ խորունկ խօսքեր... Աստուած եկաւ մարդուն ծառայելու համար, ոչ թէ մարդէն ծառայութիւն ստանալու համար»⁹։ Նա յիշում է Մատթէոս Աւետարանի խօսքերը՝ «Յիսուս չեկաւ պաշտօն առնուլ, այլ՝ պաշտել», այսինքն՝ «...չեկայ ձեզմէ ծառայութիւն ընդունելու, եկայ ձեզի ծառայութիւն մատուցանելու»¹⁰։ Յիսուս իրեն ընծայեց մարդկութեանը։ Երանի են այն հոգեւոր առաջնորդները, որոնց իմաստնութիւնը ծառայութեան մէջ է՝ գաղափարով մարմնանալու, նոր արքայ դառնալու տեսլականով։

⁴ Անդ, էջ 126։

⁵ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, Հայաստանեայց եկեղեցին իր «ծառայական կերպ»ին մէջ, Անթիլիաս, 1994, էջ 94։

⁶ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. [ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ], Հայրենիքը պատկերն է հայութեան, գիրք Ա., էջ 577։

⁷ Անդ։

⁸ Ղուկ. ԻԲ. 24։

⁹ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. [ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ], Հայրենիքը պատկերն է հայութեան, գիրք Ա., էջ 578։

¹⁰ Մատթ. Ի. 28։

Այդպիսին է Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի ծառայութեան կերպը: Նա ճիշտ ժամանակին էր կեանքի կոչուել. հայրենիքը՝ նոր, մարդը՝ նորոգ, ուրեմն՝ պէտք է լինել ժողովրդի անսակարկ սպասաւորը՝ ծառայութիւն Աստուծոյ, ծառայութիւն ազգի, ծառայութիւն մշակոյթի, ծառայութիւն դպրոցի, ծառայութիւն հայրենիքի:

Այսօր նա շարունակական ներկայութիւն է մեզանում: Մենք շարունակում ենք ճաշակել մեր հոգեւոր սեղանին ընծայուած նրա բաժակ ջուրն ու մի պատառ նկանակը՝ աղօթելով Աստուծուն, որ մեր սեղանից չպակասեն դրանք, այսինքն՝ երբեք չընդհատուի Աստուծոյ եւ ժողովրդի միջեւ խորին խորհուրդ այն լուսահոս ալիքը, որ նա ծաւալել է համայն հայութեան մէջ սիրով ու նուիրումով, պատարագի նշխարի պէս բաժանել իր ժողովրդին:

«Հոն, ուր սէր կայ, հազար հմարժ կայ»: Այդ արբշիւ սէրը, յաւարտ մեր խօսքի, ուղղում ենք մեր մէջ ետմահու քսանամեայ ներկայութեան վկայակոչութեամբ, ուր քսան տարին պայմանական պայմանաժամ է:

Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց երանաշունչ Կաթողիկոսը յաւերժութիւնից է ժպտում մեզ:

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена 20-летию со дня смерти Блаженного Католикоса всех Армян Гарегина Первого – учителя, ученого, философа. Рассмотрен широкий спектр деятельности Гарегина Первого, который выделяет его среди армянских патриархов. Совершен краткий обзор оценок, сделанных Его Святейшеством относительно Армянской Церкви, культуры, истории, богатого культурно-письменного наследия. Все это, по мнению автора, сегодня имеет эталонную ценность.

SUMMARY

The article is dedicated to the 20th anniversary of the demise of Karekin I, Catholicos of All Armenians of blessed memory, who is presented as a teacher, scholar and philosopher. It considers the wide range of activities of Karekin I, which distinguishes him among the Armenian Catholicos. The article makes a brief review on the assessments made by Karekin I regarding the Armenian Church, culture, history, rich cultural and written heritage. All of this has a reference value today.